

СТУДІЇ

УДК 37:93/94]:378.4(477.84) “1940/1951”

Володимир Місько, Ярослав Секо

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В КРЕМЕНЕЦЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ
УЧИТЕЛЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ (1940–1951)

У *статті* на основі раніше не публікованих матеріалів проаналізовано діяльність історичного факультету Кременецького учительського інституту в 1940–1951 рр. Особливу увагу звернено на діяльність кафедри історії та її особливий склад. Розкрито систему підготовки істориків у контексті повоєнного часу.

Ключові слова: історичний факультет, Кременецький державний учительський інститут, кафедра історії, У. Краглик, історична освіта.

Історія Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (далі – ТНПУ) розпочалася у Кременці. Звідти приїхали викладачі, перенесено частину матеріально-технічної бази, беруть початок академічні традиції. Звідти тягнуть “родоводи” найстаріші факультети – хіміко-біологічний, фізико-математичний, філологічний, географічний, фізичного виховання. Про один із таких “родоводів” йтиметься у цій статті. Традиція історичного факультету в межах ТНПУ і його попередників – Кременецького державного учительського інституту (далі – КДУІ), з 1950 р. – Кременецького державного педагогічного інституту (далі – КДПІ, з 1969 р. – Тернопільського державного педагогічного інституту (далі – ТДПІ), виявилася розірваною. Сорок три роки розділяє в часі дві події: ліквідацію в 1950 р. історичного факультету КДУІ та створення 31 серпня 1993 р. у структурі ТДПІ нового історичного факультету.

За ці роки багато забулося і втрачено, розірвалася традиція підготовки істориків, а, відтак, у роки незалежності виникла потреба заново творити історичний факультет як базовий центр із підготовки професійних істориків для Тернопілля, та й України в цілому. Тож не випадково, прецедент існування історичного факультету КДУІ в 1940–1950 рр. став одним із аргументів на користь започаткування у 1992 р. спеціальності “Історія”, а через рік – відкриття історичного факультету. Саме до цієї “віднайдені традиції” звертався декан М. М. Алексієвець, коли розробляв концепцію розвитку історичного факультету в умовах незалежної Української держави [1].

Відсутність прямої спадковості між двома історичними факультетами не знецінює необхідності вивчення досвіду підготовки істориків у КДУІ. Отож, у пропонованій статті окреслено деякі аспекти діяльності історичного факультету в 1940–1950 рр., і, зокрема, кафедри історії, розкрито умови та зміст навчання, наведено біографії викладачів. З огляду на нерозробленість теми в краєзнавчій літературі, головну увагу звернено на матеріали архіву ТНПУ та Державного архіву Тернопільської області (фонд Р-21).

Радянська західноукраїнських земель після 1939 р. передбачала значні зміни в усіх сферах життя. Важливим елементом цих змін стали дії влади в освіті, які мали на меті прихилити до себе дискримінованих у II Речі Посполитій українців.

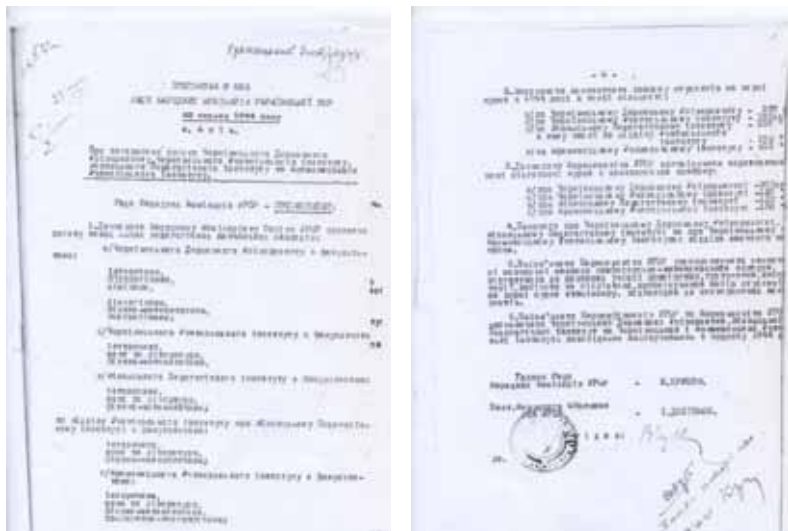
Націоналізувавши польські навчальні заклади, влада подбала про їх нове ідеологічне наповнення. Доступ українців до вищої освіти мав реалізовуватися через університети й інститути, з-поміж яких поширеними стали педагогічні й учительські.

Згідно постанови РНК УРСР від 15 квітня 1940 р. на базі закритого кременецького ліцею було створено Кременецький учительський інститут. Він став першим вузом Тернопільщини, орієнтованим на освітні потреби українців [2, с. 139]. У структурі інститут діяло чотири факультети – мови і літератури, історії, природничий і географічний, фізики і математики, на яких у 1940 р. навчалось 600 студентів [3, арк. 15]. Директором навчального закладу було призначено Івана Вакулу.

Про роботу історичного факультету до початку німецько-радянської війни відомостей залишилося обмаль. Першим деканом факультету став Лев Айзенкович Сівак, а викладачами – М. І. Кулик (завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму), В. Г. Жук, Р. Ю. Енгельгард, Я. І. Якубсон. На навчання приймалися трудящі віком від 17 до 40 років, які закінчили не менше дев'яти класів середньої школи, та складали вступні іспити з історії СРСР, Конституції СРСР, географії, української й російської мов [2, с. 139]. У перший рік на стаціонарне відділення було зараховано 40 осіб, а на заочне – 100. Серед студентів було багато вихідців зі Східної України. Головну роль у навчанні відігравала кафедра історії, діяв історичний кабінет. Утім, це не вирішувало всіх навчальних проблем – кафедра вважалася недоукомплектованою [2, с. 141].

Про обмежений характер тогочасної підготовки можна говорити на основі розкладу, який діяв із 20 травня 1940 р. Навчання тривало шість днів на тиждень. 1–2 пари кожного дня відводилися на військову підготовку (понеділок, четвер – стройова, вівторок, п'ятниця – політична, середа, субота – ППХО). 3–4 пари кожного дня і 7–8 в середу і п'ятницю – історія: 5–6 (за винятком вівторка) – основи марксизму-ленінізму; 7–8 у понеділок і 5–6 у вівторок – українська мова [4, арк. 14]. Перша екзаменаційна сесія дала непогані результати. Кращими студентами стали 24 особи, серед яких Вовк, Волошина, Вайсенберг, Смик. Однак, подальшому навчанню завадила війна. Навчальна база була розграбована німцями, а приміщення – віддані під конюшні.

Інститут відновив роботу одразу після звільнення Тернопільщини від німецьких окупантів. 22 червня 1944 р. Постановою РНК УРСР № 682 було дозволено відновити діяльність Кременецького Учительського інституту в складі чотирьох факультетів [5, арк. 23]. Відповідний наказ, за підписом наркома освіти УРСР П. Тичини, вийшов 15 липня 1944 р. [6, арк. 8].

Постанова РНК УРСР № 682

Наказ народного комісара освіти УРСР № 1406

Керівником закладу було призначено Уляна Устиновича Краглика. Він народився у 1899 р. (за іншими даними – 1902 р.). Як і багато молодих людей свого покоління, захопився більшовицькими ідеями, і в 1918 р. став членом партії. Так як його особиста справа в архіві ТНПУ не збереглася, можна припустити, що в наступні роки він був задіяний у різних ланках низової організаційної роботи, безпосередньо працюючи з масами.

У 1934 р., після закінчення Харківського інституту червоної професури, У. У. Краглик був спрямований на викладацьку роботу, яку перервала служба в армії під час війни. На 1944 р. – коли його було призначено директором, мав лише 4 роки стажу роботи у вищій школі [7, арк 21]. Основне навантаження У. У. Краглика лежало в площині адміністративної роботи – відновленні діяльності інституту та належному забезпеченні навчального процесу. Одночасно він очолював кафедру історії, а з серпня 1945 р. – офіційно став старшим викладачем історії народів СРСР [8, арк. 33].

Уляна Устинович
Краглик

Пріоритетом перших років стала відбудова зруйнованих приміщень, ремонт і забезпечення меблями аудиторій, кабінетів, лабораторій, гуртожитків. Під гаслом “Хочеш вчитися – відбудуй свій інститут” до цих робіт залучалися викладачі й студенти, приймаючи активну участь у суботниках і недільниках. Заняття проводилися в навчальному корпусі, обладнаному системою парового опалення. Окрім навчальних аудиторій і приміщень для керівників закладу, там розміщувалася бібліотека. Відзначаю, що більшість із наявних видань складала ідеологічна періодика та підручники. Але й були серйозні фахові видання, як-от “Исторический журнал”, “Вестник Древней Истории”, “История философии” [9, арк. 8].

У гуртожитках намагалися створити прийнятні санітарно-гігієнічні умови та забезпечити нормальне освітлення і опалення. Один раз на тиждень студенти мали можливість використовувати інститутську лазню та пральню, до їх послуг були майстерні для ремонту одягу й білизни. За кілька років обладнано

студентську їдальню й буфет, для щоденного харчування (сніданок, обід, вечеря) за помірною ціною [10, арк. 17].

Відновлений інститут був невеликим навчальним закладом, тож очевидно, що викладачі та студенти різних факультетів тісно спілкувалися між собою, і не переобтяжені різними формальними поділами. Історики були невід'ємною частиною єдиного колективу, яким ще належало виробити власну ідентичність.

Керівництво історичним факультетом здійснювалося спільно з мовно-літературним. 10 серпня 1945 р. деканом було призначено завідувача кафедри педагогіки Всеволода Корниловича Сеферовського [11, арк. 125] – людину зі значним досвідом педагогічної та адміністративної роботи. Він народився у 1884 р. у м. Миньківці Ново-Ушицького повіту Кам'янець-Подільської губернії в сім'ї селянина. Після закінчення у 1905 р. Кам'янець-Подільської семінарії і нетривалого вчителювання, у 1908–1910 рр. навчався в Харківському університеті на історико-філологічному факультеті.

У наступні роки молодий вчитель працював на Полтавщині – Гадяцькій та Полтавській гімназії, навчаючи російській, українській мові та історії. У 1919 р. його було призначено директором полтавської 7-ї школи, керівником секції підготовки шкільних робітників Полтавського губоно, викладачем педагогіки на педагогічних курсах ім. М. Драгоманова, та викладачем історії у Полтавській вищій робітничій школі.

**Всеволод Корнилович
Сеферовський**

Після завершення революції та громадянської війни, В. К. Сеферовський повернувся у рідні місця, де на посаді директора і вчителя української мови й історії Миньковецької 7-річної трудшколи втілював у життя державну лінію на українізацію. У 1928 р. його було переведено до Бердянська на посаду викладача педагогіки й керівника педпрактики в технікумі, а з 1932 р. – доцента, завідувача кафедрою педагогіки Бердянського інституту. У 1935 р. В. К. Сеферовський став викладачем педагогіки і керівником педпрактики Новомосковського педучилища, а в 1939–1942 рр. – старшим викладачем педагогіки і керівником кафедри Новомосковського учительського інституту. У роки німецької окупації В. К. Сеферовський був вчителем 3-го класу “народної” школи, але в 1943 р. був звільнений під приводом неблагонадійності. Після вигнання німців повернувся до вчительської роботи і був спрямований до Кременця завідувачем кафедри педагогіки [12, арк. 129].

Головним завданням В. К. Сеферовського стало налагодження роботи ввірених йому факультетів. Тривала війна, тому повернення до навчання і мирного життя на звільнених територіях відбувалося важко. У звіті за 1944/1945 н. р. відзначалося, що “ритмічності щодо реалізації навчальних планів та організації навчального процесу в цілому інститут забезпечити не міг. Не було стабільного розкладу” [13, арк. 22]. Зокрема, на історичному факультеті передбачений планом курс середньої історії обсягом 102 год. був не прочитаний через відсутність фахівця [13, арк. 22].

Декан В. К. Сеферовський мав хорошу репутацію серед працівників інституту. Зокрема, брав активну участь у методичній роботі інституту, політичному вихованні студентів та громадській роботі [14, арк. 140]. У 1947 р. існуючі факультети були реорганізовані у відділи, хоча в документації нові назви часто вживалися поруч зі старими. 1 серпня 1947 р. декана В. К. Сеферовського було звільнено [15, арк. 59], а 1 жовтня завідуючим історичним і мовно-літературним відділами було призначено старшого викладача кафедри літературознавства Олексія Антоновича Зоца [15, арк. 82].

На відміну від попередника, який мав за плечима значний педагогічний стаж, О. А. Зоц був людиною іншого – фронтового покоління. Він народився 17 жовтня 1919 р. в с. Слов'янка Межівського району на Дніпропетровщині. Його батько до 1933 р. займався хліборобством, а потім – став учителем. Часто змінюючи місце роботи, він перевозив і сім'ю. У 1937 рр. О. А. Зоц закінчив Межівську середню школу, а в 1941 р. – Запорізький педагогічний інститут за спеціальністю “українська мова та література”.

Як і багато юнаків призовного віку, з початком німецько-радянської війни О. А. Зоц був мобілізований у Червону армію, де, після навчання в інтендантській академії Харкова і піхотному училищі в Узбецькій РСР, служив у тилкових частинах. У травні 1944 р. він був спрямований у 1-у польську армію та брав участь в рядах 1-го Білоруського фронту при звільненні Варшави та штурмі Берліна. Після війни недовго служив у військах державної безпеки Польщі. Був нагороджений двома орденами срібний хрест “Заслуги” та медалями: “За перемогу над Німеччиною”, “За звільнення Варшави”, “За взяття Берліна”, “Заслужоним на полі хвали”, “Звищенство і вольносьць”, “За Варшаву” [16, арк. 78].

Олексій
Антонович Зоц

Після демобілізації, трохи попрацювавши старшим викладачем у Старобільському учительському інституті, у лютому 1947 р. був спрямований у Кременець, де викладав літературу. На відміну від виваженого і виконавчого В. К. Сеферовського, новий декан, здається, був значно імпульсивнішим, а стиль його керівництва – не позбавлений конфліктності. Принаймні на це наштотують деякі факти. Так, на початку 1950 р. в Кременецькому інституті було створено комісію “для перевірки фактів, викладених у листі викладачів мовно-літературного відділу на ім'я редактора журналу “Перець” про недоліки в роботі мовно-літературного відділу та завідуючого цього відділу т. Зоца О. А.” [17, арк. 25]. А звільнення з інституту в 1952 р. супроводжувалося суворими доганами [18, арк. 91].

Декани здійснювали значну адміністративно-організаційну роботу, керували навчальним процесом та координували роботу різних кафедр на ввіреніх їм спеціальностях. Змістове наповнення навчально-виховного процесу покладалося на кафедри. У 1944–1951 рр. ключову роль у підготовці вчителів історії та читанні історичних дисциплін відіграла кафедра історії. Із 1944 р. її творили нові люди, які були спрямовані в Кременець із центральних і східних областей України. Як і більшість аналогічних кафедр в учительських інститутах, кафедра історії комплектувалася працівниками з вищою педагогічною освітою, по можливості – з досвідом попередньої педагогічної роботи, або ж – випускниками вузів, які зарекомендували себе сумлінними в навчанні та громадській діяльності.

Найімовірніше кафедра виникла восени 1944 р. Принаймні штатний розпис від 1 жовтня 1944 р. передбачав посаду виконуючого обов'язки завідувача і півставки учбового навантаження для нього, та ще одну ставку викладача [8, арк. 22]. До 1950 р., з невеликою перервою у 1947 р., кафедру очолював директор інституту У. У. Краглик. Окрім нього, з 26 вересня 1944 р. з повним навчальним навантаженням працювала викладач стародавньої історії Анна Вікторівна Бондар [8, арк. 19]. Щоправда, працювала не довго, і наступного року була звільнена [8, арк. 37]. Приводом до цього стала низька якість знань більшості студентів із стародавньої історії, а ті студенти, які показали ґрунтовні знання – здобули їх виключно завдяки самостійній роботі і “викладач т. Бондар у цьому “не

винна” [13, арк. 24]. Окрім цього, вона двічі запізнилася на лекції, за що отримала попередження [13, арк. 43]. Можливо, у випадку з А. В. Боднар мав місце конфлікт із У. У. Крагликом, на що настановує невеличка теза у звіті роботи інституту про роботу кафедри історії: “Робота кафедри зводилася до... допомоги від т. Краглика т. Боднар, яка виявила свою слабку підготовку до роботи у Виші” [13, арк. 27]. Та й прискіпливість до запізнь, можливо, не випадкова.

Збільшення числа студентів та необхідність посилення викладацького складу, вплинули на розширення кафедри. Згідно штатного розпису з 1946 р. вона складалася із завідуючого, старшого викладача і двох викладачів. 1 вересня 1945 р. на кафедру прийшла Надія Федорівна Лядова, 28 листопада – Онуфрій Антонович Вергілес [8, арк. 37, 58], а 1 березня 1946 р. – Валентина Федорівна Москаленко [19, арк. 11]. Саме вони склали кадровий кістяк кафедри, тож до речі зупинитися на фактах їх біографії.

Онуфрій Антонович Вергілес належав до покоління фронтовиків. Він народився 12 липня 1911 р. в с. Чернин Таращанського повіту Київської губернії.

**Онуфрій
Антонович Вергілес**

Походив із селян, і, навіть, кілька років наймитував у рідному селі. Однак, у 1930 р. молодий комсомолец поїхав до Кривого Рогу, де закінчив робфак і три курси історичного факультету Криворізького інституту. Попрацювавши рік у школі, О. А. Вергілес був мобілізований у армію, а в 1937–1938 рр. – закінчив 4 курс Київського педагогічного інституту. Перед здібним випускником відкривалися хороші перспективи, адже його було призначено деканом історичного факультету, завідуючим кафедрою та старшим викладачем історії СРСР Тульчинського Учительського інституту Вінницької області.

Однак, Друга світова війна внесла корективи в розмірене життя О. А. Вергілеса. У 1939 р. він був мобілізований для участі в поході Червоної Армії в Польщу, а в 1941 р. – повторно мобілізований, і приймав участь у боях за Умань. У 1943 р. О. А. Вергілес потрапив у оточення і кілька місяців перебував на окупованій території, але згодом, у складі Червоної Армії, брав участь у звільненні від німецьких загарбників Росії, України й Молдавії, пройшов Румунією, Югославією, Угорщиною, Австрією, Чехословаччиною і Польщею. Кілька разів сержант О. А. Вергілес був поранений, мав військові нагороди – орден Слави і кілька медалей [20, арк. 149].

Надія Федорівна Лядова народилася 7 березня 1919 р. у Лохвиці Харківської області. Виховувалася мамою – вчителькою початкових класів. У 1938 р. вступила на історичний факультет Київського державного університету, і до війни закінчила три курси. Потім було життя під окупацією, перший педагогічний досвід у Сенчанській школі, та закінчення в 1944–1945 н. р. університету [21, арк. 82].

Схожа біографія у Валентини Федорівни Москаленко. Вона народилася 26 березня 1922 р. у Глухові Чернігівської області в сім’ї поштового службовця. У 1939 р. вступила на історичний факультет Київського державного педагогічного інституту, але через війну закінчила його лише в лютому 1946 р. У роки війни жила під окупацією,

**Валентина
Федорівна
Москаленко**

працювала учителькою в народній школі, пояснюючи це необхідністю допомогою батькові, який працював на радянську розвідку [22, арк. 7].

Аналізуючи роботу кафедри історії, необхідно брати до уваги суспільно-політичні особливості післявоєнного періоду – партійний диктат, загальну ідеологізацію не лише навчального процесу, але й усіх сфер суспільного життя. Для прикладу, у листопаді 1946 р. було категорично заборонено використовувати видані до 1941 р. програми з історії України та історії української літератури [19, арк. 51]. У 1947 р. у розпис усіх курсів було введено 6 лекцій на вивчення біографій Леніна і Сталіна [15, арк. 16]. А наступного року, після оприлюднення постанови ЦК КП(б)У “Про політичні помилки та незадовільну роботу інституту історії АН УРСР”, на кафедрі було проведено відповідну роботу щодо стану викладання історії України в кременецькому інституті [23, арк. 11].

Робота кафедри історії спрямовувалася на виконання “історичних рішень” ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У з ідеології, на глибоке наукове освоєння історичних подій під кутом зору ленінських теорій, критику “антинаукових і реакційних теорій українських націоналістів про безкласовість, безбуржуазність українського народу в минулому”, а також – виховання в студентів діалектично-матеріалістичного світогляду на ґрунті глибокого засвоєння історичного матеріалу [24, арк. 25]. Це передбачало вивчення директивних матеріалів, підвищення ідейно-політичного рівня викладачів, навчально-методичні питання, роботу зі студентами-заочниками, питання організації самостійної роботи студентів і роботу студентських наукових гуртків, суспільну роботу поза інститутом [25, арк. 24]. Щоправда останній напрям викликав певні зауваження керівництва [25, арк. 31]. При плануванні окремих курсів, викладачі були зобов’язані дотримуватися всіх рекомендацій щодо тематики курсу, лекцій і семінарів, їх ідеологічної спрямованості, відповідності пануючим інтерпретаціям. Так само обов’язковим було дотримання списку “першоджерел” – “класиків марксизму-ленінізму” до кожної теми. До інших аспектів роботи варто віднести учбово-організаційні питання – затвердження робочих навчальних програм і планів, індивідуальних планів викладачів та їх звітів.

Враховуючи специфічні умови того часу, варто підкреслити, що кафедра історії забезпечувала викладання спущеного “зверху” змісту навчання, отож, її викладачі були позбавлені можливості впливу на його інтерпретацію та форми викладу. Власне, педагогічної творчості особливо не вимагалось, адже в умовах повоєнної розрухи значно більша роль відводилася налагодженню освітнього процесу як такого, та швидкій підготовці ідеологічно грамотних кадрів для середньої школи.

Структура навчальних дисциплін з історії для учительських інститутів була сталою. На першому курсі читалися стародавня історія, історія народів СРСР та УРСР, початок середньої історії, а на другому – завершення середньої історії, нова історія, історія СРСР, Історія України, методика викладання історії, Конституція СРСР, факультатив з історіографії [26, арк. 1].

Упродовж кількох років на кафедрі напрацьовувалася схема оптимального розподілу навчального навантаження між викладачами. Так, У. У. Краглик спочатку викладав курс історії СРСР на першому курсі, а В. Ф. Москаленко – на другому. Однак, у 1947 р. У. У. Краглик продовжив читання для другого курсу історію XIX і XX ст., а В. Ф. Москаленко – довелося читати на першому. Окрім цього, В. Ф. Москаленко читала на першому курсі історію стародавнього світу (первісне суспільство, історія стародавніх Сходу, Греції і Риму). О. А. Вергілес викладав середню (середньовічну) і нову історію, факультатив з історіографії, а Н. Ф. Лядова – історію України на другому курсі, методику викладання історії і конституції СРСР. Усі викладачі, окрім У. У. Краглика, керували педагогічною практикою, яка відбувалася у чотирьох кременецьких школах [26, арк. 1].

Звернемо увагу на розподіл між викладачами навчальних годин. Так, У. У. Краглик у 1946/1947 н.р. мав 210 год., О. А. Вергілес – 710 год., В. Ф. Москаленко – 680 год., а Н. Ф. Лядова – 370 год. [15, арк. 21] Згодом навантаження зросли. У 1949/1950 н.р. У. У. Краглик мав 290 год., О. А. Вергілес – 1080 год., В. Ф. Москаленко – 715 год., а Н. Ф. Лядова – 660 год. [27, арк. 41].

Про зміст навчання можна говорити на основі робочих навчальних планів із нової історії для 2-го курсу О. А. Вергілеса. Так, 170 годин було розподілено наступним чином: I-й період передбачав сім тем – “Англійська буржуазна революція” (7 год.), “Європа і Америка напередодні буржуазної революції XVIII ст. у Франції” (12 год.), “Французька буржуазна революція” (8 год.), “Європа у період 1794–1815 рр.” (8 год.), “Період 1815–1848 рр.” (11 год.), “Революція 1848–1849 рр.” (8 год.), “Національно об’єднани рухи в 1850–1860-х рр. Перший Інтернаціонал” (19 год.). II-й період передбачав вивчення двох тем – “Епоха довоєнного імперіалізму” (40 год.) та “Перша світова імперіалістична війна” (15 год.). III-й період охоплював 1918–1947 рр. і передбачав наступні теми: “Революційний натиск після Жовтня (1918–1923 рр.)”, “Світова економічна криза в капіталістичних країнах і розв’язання Другої світової війни (1923–1939 рр.)”, “Друга світова війна”, загальним обсягом 40 год. [28, с. 10].

Окрім проведення лекцій і семінарів, викладачі практикували колоквиуми. У 1948 р. з ініціативи У. У. Краглика, з метою посилення самостійної роботи, було впроваджено систему підготовки рефератів. Упродовж навчального року, студентами було написано 9 рефератів із давньої історії та 10 – з історії СРСР і України [24, арк. 25]. При цьому, кожен із викладачів намагався виробити свій творчий підхід до викладання історичних дисциплін. Так, У. У. Краглик задавав усім студентам до кожного семінару письмові реферати, а на занятті – вибірково викликав окремих із них для зачитування з подальшим спільним обговоренням [29, арк. 31]. О. А. Вергілес та В. Ф. Москаленко на заняттях із стародавньої, середньовічної і нової історії активно використовували роботу з документами та першоджерелами, зокрема, читали “уривки з Геродота, Фукидіда, Плутарха...” [29 арк. 31].

Під керівництвом Н. Ф. Лядової діяв історичний гурток. Відомо, що в 1947 р. у ньому займалися 22 студенти. За результатами роботи всіх гуртків інституту проводилася конференція, і того року на ній було відзначено роботу студента Чернишевського на тему: “Буржуазно-капіталістичні перекинуття у висвітленні історії визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі” [30, арк. 8]. У 1948/1949 рр. було проведено 12 засідань гуртка, на яких заслухано 10 доповідей та рефератів студентів, зокрема: “Збаразька, Кременецька і Дубенська фортеці і їх історичне минуле”, “Збитки заподіяні м. Кременцю німецькими окупантами” [31, арк. 65].

Важливу роль у організації навчання відіграв кабінет історії. Він був виділений у 1949 р. із кабінету марксизму-ленінізму, займав площу 50 м², мав 16 робочих місць, а вартість його учбового обладнання оцінювалася в 4400 крб. У кабінеті були історичні атласи, альбоми з давньої історії, картини, портрети визначних полководців дореволюційної Росії, література з історії СРСР і давньої історії тощо. У кабінеті організовувалися виставки, робилися фотомонтажі присвячені урочистим подіям як от возз’єднанню українських земель, 70-річчю Й. Сталіна, 150-річчю з дня смерті О. Суворова. Там же відбувалися індивідуальні заняття. Зокрема, у 1949/1950 н.р. було проведено 80 групових консультацій і зареєстровано 1378 відвідин кабінету [25, арк. 10].

Наведені факти розкривають особливості становлення факультету, які, навіть попри їх недосконалість, можна позитивно оцінити з огляду на започатковані форми підготовки вчителів для середньої школи. Однак, залишається чимало

запитань до змісту та рівня викладання. У вивчені суспільних наук мали місце догматизм і начотництво, спрощеність і примітивізм. При викладанні фактичного матеріалу інколи не було глибокого роз'яснення і ґрунтовного аналізу історичних подій. Славослів'я Сталіну, приписування йому багатьох незаслужених перемог переходили будь-які межі. Дуже поверхово і однобічно висвітлювалися, наприклад, історичні долі українського і російського народів, наголос робився переважно на багатогранний вплив російського народу на український, розвиток його економіки, науки і культури [32, с. 4].

Як приклад, можна навести перелік пріоритетних проблем, винесених на державний екзамен: керівна роль СРСР в боротьбі за мир, демократію і соціалізм проти паліїв нової світової війни; американський імперіалізм – міжнародний жандарм і душитель свободи народів; праві соціалісти – агенти американо-англійського імперіалізму; возз'єднання українських земель у єдиній радянській, соціалістичній державі; успіхи трудящих західних областей України в соціалістичному будівництві; українські буржуазні націоналісти – найлютіші вороги українського народу; історичне значення постанов ЦК КП(б)У з ідеологічних питань; праця Й. Сталіна “Марксизм і питання мовознавства” для піднесення ідеологічної роботи на сучасному етапі тощо [33, арк. 6а].

Загалом, стан викладання більшості історичних дисциплін був не високий. Гостро відчувався брак відповідної кваліфікації викладачів. Оцінка педагогічних здобутків У. У. Краглика не піддається аналізу з огляду на його керівну посаду. Позитивно оцінювалася робота О. А. Вергілеса, лекції якого з середньовічної та нової історії читалися на високому “ідейно-політичному і науковому рівні” [34, арк. 2]. Він і В. К. Сеферовський були відзначені нагородами з нагоди свята 1 травня 1946 р. [19, арк. 16]. А от щодо роботи Н. Ф. Лядової і В. Ф. Москаленко було чимало зауважень. Зокрема, відзначалося, що “лекції Лядової Н. Ф. з історії України малокваліфіковані, спрощені, не розкривають повноти програмових питань” [34, арк. 3]. Дивуватися нічому – для них це був перший серйозний педагогічний досвід. Не випадково, підвищення кваліфікації викладачів стало нагальною потребою для керівництва вузу. Зокрема, Н. Ф. Лядова у 1948 р. взяла участь у семінарі з історії України, організованому міністерством освіти.

Оскільки кафедра історії не мала викладачів із науковими званнями, то робилися кроки в напрямку активізації наукової роботи. Викладачі затвердили теми кандидатських робіт і поступово склали кандидатські іспити. Так, У. У. Краглик спочатку досліджував революційний рух на Сумщині, а потім – проблему польського осадництва у міжвоєнний період, О. А. Вергілес – польсько-німецькі відносини 1933–1938 рр., В. Ф. Москаленко – селянські рухи на Волині в 1860-х рр. [25, арк. 31]. Щоправда, їх роботи знаходилися на початковому етапі й були радше необхідністю, і не розглядалися викладачами в якості елементу власного професійного становлення.

Попри постійну методологічну роботу, викладачам кафедри історії не вдалося вийти на вищий рівень викладання. Вони, значною мірою, залишалися заручниками обставин повоєнного часу – низького базового рівня знань та культури студентів, відсутності бажання самостійно вчитися. Попри те, що учительський фах давав чималі перспективи в подальшому.

У березні 1947 р. на кафедрі історії відбулася перевірка з обкому. Перевіряючий В. Лук'яненко висловив зауваження щодо окремих аспектів її роботи. Зокрема, рекомендувалося серйозніше поставитися до оформлення протоколів, які повинні бути конкретнішими і змістовнішими, посилити викладання “Конституції СРСР”, обговорювати конспекти окремих лекцій, частіше заслуховувати на кафедрі аналіз відвіданих лекцій, більше звертати увагу на педагогічну практику, інтенсифікувати роботу історичного гуртка, збільшити кількість наочного матеріалу (карт, схем, діаграм), і, зрештою,

“поставити питання про ідейність у викладанні Конституції та методики викладання Конституції у середній школі” [35, арк. 19].

Ці зауваження значною мірою розкривають проблемні напрямки роботи кафедри, які так і не були до кінця усунені. У вересні 1947 р. постановою Тернопільського обкому У. У. Краглика було призначено виконуючим обов'язки завкафедри марксизму-ленінізму, а О. А. Вергілеса – виконуючим обов'язки завкафедри історії [15, арк. 59]. Щоправда це була тимчасова міра, і в наступному році обидві фігури повернулися до звичної системи керівництва.

Кафедра історії належала до ідеологічного сектору, тому в її роботі помітно чимало тогочасної кон'юнктури. Зокрема, викладачі були позаштатними викладачами при Кременецькому МК КП(б)У. Так, у другому півріччі 1945/1946 н. р. У. У. Краглик прочитав 8 лекцій, О. А. Вергілес – 3, Н. Ф. Лядова – 5, В. Ф. Москаленко – 2. Усі вони були агітаторами на виборах до Верховної Ради СРСР та членами комісій, приймали активну участь у наданні позики четвертої п'ятирічки [34, арк. 5]. Утім, є підстави стверджувати, що багато робилося далеко не з ідейних переконань. Відзначу, що лише У. У. Краглик був партійним, а Н. Ф. Лядову характеризували як “ідеологічно витриману, дисципліновану, готову до вступу в партію” [36, арк. 93]. А от В. Ф. Москаленко в характеристиці 1951 р. називали “політично... малорозвиненою”, яка “в громадсько-політичній роботі участі майже не брала” [37, арк. 10].

Загалом, у звіті Кременецького учительського інституту за 1949/1950 н. р. у якості недоліків у роботі кафедри називалися: слабкий контроль завідувача кафедри над роботою членів кафедри, не достатня робота історичного гуртка та участь членів кафедри в суспільній роботі [25, арк. 31]. Звичайно, що ці недоліки можна по-різному інтерпретувати. Зокрема, звіт готувався новим директором КДУІ – М. Бригінцем, який змінив У. У. Краглика на посаді, а тому в ньому могли бути відображені певні особисті мотиви.

Цікавою була реакція О. А. Вергілеса на постанову ЦК КП(б)У “Про політичні помилки та незадовільну роботу інституту історії АН УРСР”. Обговорюючи документ на засіданні кафедри, він підкреслив необхідність внесення коректив у навчальні документи, звернувши увагу не так на ідеологічні як методологічні аспекти: “Величезним недоліком програми історії України є відсутність наукової періодизації. Періодизація виходить із зовнішніх фактів і подій, справді наукову періодизацію треба дати на основі періодизації загальної історії: епоха первісного ладу, феодального, капіталістичного та соціалістичного ладу. Україна не може бути виключенням із законів загального розвитку людського суспільства” [23, арк. 11].

**Олексій
Григорович
Михайлюк**

20 березня 1950 р., після переведення У. У. Краглика на посаду начальника Тернопільського облно, виконуючим обов'язки завідувача кафедри історії було призначено О. А. Вергілеса [27, арк. 25], а 30 грудня 1950 р. – Олексія Григоровича Михайлюка [27, арк. 50]. Його поява на кафедрі могла б стати новим кроком у розвитку історичної освіти в Кременці. О. Михайлюк народився у 1920 р. с. Велика Ольшанка Васильківського району Київської області в сім'ї селян-бідняків. У 1934–1937 рр. закінчив білоцерківське педучилище, а потім – кілька років навчав української мови й літератури в сільській школі на Житомирщині. Одночасно заочно закінчив 3 курси історичного факультету Житомирського педінституту. У 1939 р. був мобілізований в армію і до 1946 р. перебував у її рядах. Щоправда участі у військових діях не брав.

У 1946–1947 рр. закінчив 4-й курс Київського педагогічного інституту, а потім – аспірантуру. І 5 жовтня 1950 р. – зайняв посаду старшого викладача [38, арк. 7]. У Кременецькому інституті перед ним відкривалися серйозні перспективи, адже власних наукових кадрів вуз мав не багато. 24 березня 1951 р. О. Г. Михайлюк захистив кандидатську дисертацію “Селянський рух на Лівобережній Україні в 1905–1906 рр.” у Інституті історії Української академії наук [39, арк. 14], а у березні 1953 р. – отримав вчене звання доцента [40, арк. 12].

Утім, поява кандидата історичних наук на кафедрі історії вже не вплинула на її розвиток. Адже після реорганізації КДУІ в педагогічний інститут, історичний факультет був закритий. Це було вироком для випускової кафедри. У липні 1951 р., після отримання останньою групою істориків дипломів, кафедра історії була закрита. Викладачі О. Вергілес і В. Москаленко були звільнені, а О. Михайлюк – переведений на кафедру марксизму-ленінізму [41, арк. 18], де читав курс “Історії СРСР” та загальної історії. У 1951 р. він був обраний секретарем парторганізації інституту [42, арк. 9], а в 1953 р. – призначений заступником директора інституту з навчальної роботи [43, арк. 6]. Щоправда, на останній посаді пропрацював не довго, і 1 жовтня 1955 р. був переведений у Луцький педагогічний інститут [44, арк. 20].

Підготовка в Кременецькому учительському інституті тривала 2 роки, із закінченням яких випусникам надавалася кваліфікація і звання вчителя історії в перших семи класах. Навчальний план підготовки істориків передбачав вивчення 11 дисциплін на першому курсі: “Основи марксизму-ленінізму” (74 годин лекцій і 44 практичних), “Психологія” (67/18), “Педагогіка” (64/38), “Шкільна гігієна” (18/-), “Фізичне виховання” (-/70), “Історія стародавнього світу” (126/50), “Історія середніх віків” (120/16), “Історія СРСР і УРСР” (184/64), “Основи радянської державності і права” (72/34), “Російська література” (142/-), “Російська мова” (-/56).

На другому курсі вивчалася 14 дисциплін: “Основи марксизму-ленінізму” (76/70), “Педагогіка” (28/24), “Шкільна гігієна” (16/-), “Фізичне виховання” (-/30), “Історія середніх віків” (90/12), “Історія нового часу” (170/-), “Історія СРСР” (134/24), “Історія УРСР” (52/16), “Методика історії” (60/40), “Конституція СРСР і УРСР” (52/34), “Українська література” (60/-), “Російська література” (70/-), “Загальна література” (34/-), “Історіографія” (факультатив, 40/-) [31, арк. 10]. Окрім цього, нормою вважалися обов’язкові здачі спортивних нормативів ГПО, писання диктантів із української і російської мов [17, арк. 2]. Навчання на історичному факультеті закінчувалося педагогічною практикою у лютому – березні другого року навчання та державними екзаменами з основ марксизму-ленінізму, педагогіки, історії СРСР та єдиного екзамену з історії стародавнього світу й середньої історії.

Окрім викладачів кафедри історії, навчальні дисципліни на історичному факультеті читали В. К. Сеферовський (“Педагогіка”, “Методика історії”), О. А. Зоц (“Українська література”), О. В. Родзін, І. А. Пастернак, О. І. Носов, С. Ф. Костюк (“Основи марксизму-ленінізму”), П. Ф. Компанієць (“Психологія”).

Особливістю навчання в ті роки був тісний зв’язок із “ідейно-політичним вихованням” студентства. Перед закладами освіти ставилося завдання “комуністичного виховання” студентської молоді й боротьби з ідеологією “українського буржуазного націоналізму”. Але політнавчанням справа не обмежувалася. Оскільки пріоритети вузівської освіти були безпосередньо пов’язані з формуванням у студентства комуністичного світогляду, партійні організації великого значення надавали викладанню суспільних дисциплін, а також формуванню комуністичної переконаності та вихованню студентських мас у дусі сталінізму. На це спрямовувалася щоденна діяльність кафедр суспільних

наук [45, с. 42]. Центром виховної роботи у вузі стала кафедра основ марксизму-ленінізму, яку очолювали О. В. Родзін (1944–1947 рр.) та І. А. Пастернак (1948–51 рр.), а серед її працівників відзначимо доцента Б. П. Матюшенка, З. І. Кустовську, викладачів О. І. Носова, Л. С. Борисюка, С. Ф. Костюка, В. М. Чубатого, М. Д. Товкача.

Педагогічний колектив Кременецького учительського інституту

Вивчення історії будь-якого факультету буде не повним без врахування фактору студентства – його складу, освітніх потреб, умов навчання та дозвілля. У вересні 1944 р. розпочався набір тільки на перший курс історичного факультету (інші факультети набирали також і на другий курс). Першими зарахованими студентами стали Н. і Р. Зілітінкевичі, В. Сторож, Л. Іванюк, Г. Жилюк, І. Максим'юк та Г. Рудич [8, арк. 18]. Воєнний час накладав свої особливості на вступ, тож існують певні труднощі при встановленні чисельності та особового складу студентів. До кінця 1944 р. було набрано 34 студенти, а старостою групи було призначено П. Гаврилюк [8, арк. 21]. При цьому ще в листопаді як мінімум двоє – Р. Гросс та М. Андрійчук були відраховані, а Р. Зілітінкевич найімовірніше залишила навчання через необхідність його оплачувати (наступного року вона знову вступила на перший курс). На початку 1945 р. до групи приєдналося ще 9 студентів, але через виключення або інші обставини, на літні канікули було відправлено 30 осіб. На початок 1945/1946 н. р. група налічувала 31 особу, а старостою було призначено Я. Данилевича. Детальніша інформація про формування контингенту студентів 1 курсу подана в таблиці 1.

Таблиця 1. Формування контингенту студентів першого курсу історичного факультету КУІ в 1944/1945 н. р.

Дата зарахування	16.09. 1944	21.09. 1944	5.10. 1944	6.10	27.10	13.11	25.12	1945	Всього
кількість студентів	7	4	5	6	6	1	5	9	43
прізвище (курсивом виділено відрахованих студентів)	<i>Зілітінкевич Н., Зілітінкевич Р., Сторож В., Іванок Л., Жилко Г., Максим'юк І., Рудич Г.</i>	<i>Гросс Р., Андрійчук М., Багазан А., Суд-Злочевська О.</i>	<i>Комарницький О., Гаврилук П., Розенбарм М., Сухарська В., Карп'юк Г.</i>	<i>Загорська М., Данилевич Я., Особська К., Крагасюк М., Варнацук Н., Зінок З.</i>	<i>Анодій А., Кутрянь О., Станчук Л., Вальчишжан О., Вознюк О., Заяць А.</i>	<i>Климчук М.</i>	<i>Таранська Т., Москалевич С., Сагайдаківський М., Олексюк С., Уданович В.</i>	<i>Бондарчук Є., Козак М., Лівшук Г., Рябенко В., Савченко А., Харчишин В., Щерба М., Бойко О., Мельничук Е.</i>	
Кількість студентів, відправлених у відпустку 18.07.1945	6	2	3	3	3	1	4	8	30

[8, арк. 18, 19, 20, 23, 24, 30, 31].

На основі тогочасних документів можна встановити контингент студентів історичного факультету. Хоча між ними існують деякі розбіжності, все ж, вони не особливо впливають на загальну картину. Станом на вересень кожного року (крім 1944 р., де показник взято за кінець грудня) на денній формі навчання навчалось: 1944 р. – 34 студентів, 1945 р. – 50, 1946 р. – 57, 1947 р. – 55, 1948 р. – 74, 1949 р. – 76, 1950 р. – 25. Детальніша інформація представлена в таблиці 2.

Таблиця 2. Контингент студентів історичного факультету по рокам

	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
1-й курс	34	19	34	25	47	29	-
2-й курс	-	31	23	30	27	47	25
всього	34	50	57	55	74	76	25

[8; 46, арк. 1; 47, арк. 3; 48, арк. 27; 49, арк. 24; 50, арк. 42; 51, арк. 47].

Таким чином, за час існування історичного факультету КУІ, на перший курс стаціонарної форми навчання вступило 188 студентів. При цьому, упродовж року контингент змінювався – на навчання зараховувалися нові студенти, інші ж, навпаки, відраховувалися. Історичний факультет був одним із найменших. Для прикладу, у звіті інституту за перше півріччя 1944/1945 р. загальна кількість студентів денної форми – 224, були розподілені між наступними факультетами: мови та літератури – 87, природничо-географічний – 60, фізико-математичний –

42, історичний – 33 [52, арк. 4]. Схожа тенденція спостерігалася і в наступні роки. За національним складом на факультеті, як і в цілому в інституті, переважали українці. Так, наприкінці 1946 р. в КДУІ навчалося 239 українців, 9 росіян та 2 представники інших національностей [3, арк. 15].

Принагідно зауважимо, що денна форма навчання, про яку йде мова в цій статті, за чисельністю значно поступалася заочній. Студенти цієї форми навчання навчалися на окремому відділенні, структурно відділеному від історичного факультету. Так, на початку 1950/1951 н. р. у Кременці навчалося 1340 студентів-заочників і 532 – студентів стаціонару. На історичному факультеті співвідношення було 295 і 25 [53, арк. 44].

Повоєнне лихоліття накладало відбиток на матеріальне становище та стимули до навчання. Студенти, як і скрізь, були різними. Відрізнялися і за соціальним походженням, і за ставленням до навчання. Окремим із них (для прикладу, в 1944 р. – Н. Зілітінкевич, Р. Зілітінкевич, С. Москалевич) навіть встановлювалася плата за навчання в розмірі 300 крб. як дітям батьків, що мають “нетрудові прибутки” [8, арк. 19]. Але й були значні категорії студентів, які звільнялися від оплати – сироти, діти інвалідів-пенсіонерів, діти, батьки яких загинули на війні, діти вчителів тощо. За умови успішної здачі сесії нараховувалася стипендія (150 крб.).

Навчання було важким. До економічних труднощів повосенних років додавалися проблеми із забезпеченням навчальними посібниками. Підручники з історії і інших суспільних наук, що потрапили в бібліотеку інституту з навчальних закладів довоєнного періоду були заборонені для використання. А підручники і посібники радянського періоду були переважно російськомовними, що робило їх малодоступними для більшості студентів [2, с. 145].

Результати першої весняно-літньої сесії 1944/1945 н. р. на перший погляд були не поганими: із 288 оцінок для 32 студентів, фактично було виставлено 283. Із них: “відмінно” – 104, “добре” – 108, “посередньо” – 71, “незадовільно” – 5. При цьому знання з “Історії СРСР” оцінювалися як “чіткі, тверді і обгрунтовані”, а з стародавньої історії – “поверхові, несистематичні” [54, арк. 23].

Для порівняння наведу результати весняно-літньої сесії 1945/46 н. р. До її складання було допущено 49 студентів, з яких лише двоє на її завершення мали заборгованість. Було виставлено 294 оцінки, з яких “відмінно” – 83, “добре” – 112, “посередньо” – 96, “незадовільно” – 2, “не атестовано” – 1. Таким чином, на факультеті було 5 відмінників та 14 “хорошистів” [55, арк. 12]. Цікавим може здатися підсумок сесії завідувачем кафедри історії У. У. Крагликом: “В цілому... студенти не мають глибоких і системних знань, за виключенням невеликого числа відмінників. Відповіді студентів в більшості випадків є просто заученими і тому не повні і не глибокі. Пояснюється це недостатньою загальною підготовкою студентів, одержаною в середній школі, а також і тим, що будучи вже студентами інституту мало працюють над собою, мало читають рекомендовану літературу, а до іспитів готуються переважно по своїм записам” [34, арк. 4].

Відмінники складали не чисельну групу. З-поміж них можна назвати Євдокію Бондарук, яка була відзначена керівництвом з нагоди свята 8 березня 1945 р. [8, арк. 28], а А. Деревича, В. Коломійчука, П. Батуру, Я. Данілевича – нагороджених до свята 1 травня 1946 р. [19, арк. 17]. За підсумками навчання дипломи з відзнакою отримали Є. Бондарук, П. Батура, М. Климчук, Г. Рудич і Л. Коломійчук [56, арк. 6], Бартошук, Худик, Купін, Кашинська, Демчинський, Федоренко, Добротвор, Найчук, Осадчук, Лисько та інші [33, арк. 14].

Окремі студенти поєднували навчання з роботою у вузі. Так З. Зінюк була призначена завідувачем кабінету основ марксизму-ленінізму [8, арк. 27], а Раїса Зілітінкевич, після закінчення навчання, у 1949–1950 рр. працювала старшим лаборантом історичного кабінету [17, арк. 36]. Поряд із навчанням

відроджувалося студентське життя. Молоді історики були задіяні в інститутських драматичному, музичному, хоровому й танцювальному гуртках. Зокрема, студенти Вальчинжан, Л. Савченко, М. Сагайдакевич, І. Максим'юк прийняли участь у постановці п'єси "Безталанна" [8, арк. 19].

Але й були студенти, які систематично пропускали заняття з різних причин. Дехто працював на місцевій шахті, крейдяних кар'єрах, сільському господарстві, або ж залізниці [2, с. 146]. Водночас, чимало пропускали й із неповажних причин. Тож реакція адміністрації на це була доволі жорсткою: "Студенти, які будуть порушувати трудову та учбову дисципліну... – говорилося в наказі директора, – будуть командировані в розпорядження райвоєнкомату" [8, арк. 30]. Відрахування або догани "за прогули і спізнення" були доволі поширеною практикою. Власне, на місце відрахованих адміністрація завжди могла включити нових студентів.

Утім, наведена статистика не розкриває численних проблем, які залишалися не вирішеними упродовж всього часу існування факультету. Як відзначав у звіті голова державної екзаменаційної комісії на філологічному і історичному факультетах доцент Львівського університету І. Грицютенко, "загальнокультурний та політичний розвиток більшості випускників в цілому задовільний. Рівень знань зі спеціальності задовільний; з суміжних дисциплін – недостатній" [56, арк. 2]. До найбільш проблемних дисциплін, як правило, відносилася педагогіка.

Чимало зауважень стосувалися курсів стародавньої та середньовічної історії. Так, на думку голови ДЕК, студенти знають дати і факти, але не вміють їх зв'язати з сучасністю, показати логічний розвиток і взаємообумовленість [56, арк. 2]. Про низький рівень знань свідчать чисельні фактологічні помилки, як от: "Про ленінізм у 40-х рр. XIX ст. говорили таке...", "IV главу короткого курсу ВКП(б) написав Карл Маркс", "Терміни феодальної та капіталістичної формації відповідаючи іноді переносять у часи Гомера. Тому-то в старій Греції були феодалі, капіталісти і робітники" [56, арк. 4]. Попри це, система оцінювання була доволі лояльною до студентів, адже абсолютна успішність на державному екзамені з історії СРСР складала 96 %, а на стародавній історії і історії середніх віків – 83 %, якісна – 64 % і 43 % відповідно [57, арк. 20].

Викладачами відзначалася низька культура студентів. Звертаючись до колег, У. У. Краглик на засіданні кафедри історії говорив: "студенти не вміють правильно виражати свою думку, не вміють складати конспектів, не дотримуються зовнішніх правил поведінки і часто можна зустріти студентів в головних уборах, хустках, не вітаються з старшими товаришами, навіть інколи з викладачами" [26, арк. 9]. Відзначався також високий рівень неграмотності серед студентів, з якою керівництво боролось доволі жорстко: "студенти, які не поправлять грамотності – будуть звільнені з інституту" [58, арк. 14].

За період існування історичного факультету відбулося шість випусків, останній із яких формально відбувся після закриття. За ці роки було підготовлено 178 вчителів історії для семирічної школи, які, за словами У. У. Краглика, мали стати "передовими і стійкими робітниками радянської школи, вихователями молодого покоління в дусі активного будівництва комунізму і відданих патріотів своєї Вітчизни... людей гідних Сталінської доби" [27, арк. 23].

Щоправда, названа цифра вимагає певних уточнень, адже опрацьовані джерела – накази по Кременецькому Учительському інституті, звіти в міністерство освіти мають чимало розбіжностей. Динаміку за роками можна побачити в таблиці 3.

Таблиця 3. Кількісні показники випускників історичного факультету КУІ по рокам

Рік	1946	1947	1948	1949	1950	1951	всього
Кількість випускників	31	23	30	29	40	25	178

[19, арк. 20; 41, арк. 19; 59, арк. 1; 60, арк. 15; 61, арк. 24; 62, арк. 38].

Історія кременецького історичного закінчилася 4 серпня 1950 р. Постановою Ради Міністрів УРСР № 2403, учительське училище було реорганізоване в Кременецький державний педагогічний інститут. Історичного відділу в ньому не було. Його студенти в більшості були переведені у Львівський університет і Кам'янець-Подільський педагогічний інститут [2, с. 149].

Спроба створити історичний факультет у Кременецькому учительському інституті виявилася тимчасовим проектом. Ключову роль у його ліквідації відіграли зовнішні чинники “доцільності”. Офіційна причина зводилася до того, що істориків готує надто багато вузів. Проте, очевидно, що в умовах повоєнного протистояння між радянською владою і українськими повстанцями, факультет потенційно міг приваблювати до себе учасників підпілля, або їх симпатиків. Цікавий епізод був зафіксований під час державних екзаменів 1946 р. Студентка Серафима Москалевич, яка, до слова, за походженням належала до багатих селян, що мали “нетрудові прибутки”, твердила, що бандерівці ведуть “боротьбу за волю нації” [56, арк. 4]. Не все ідеологічно витримано було і серед викладацького складу. Так, О. А. Зоцу ставилося в провину, що в розмовах зі студентами говорив: “Український народ не можна зламати... Ми українці маємо славу історію, маємо чим гордитися” [2, с. 148].

Діяльність історичного факультету КДУІ не можливо оцінювати за традиційними критеріями успішності. За десять років, з перервою під час війни, було лише пройдено перші кроки становлення, які, втім, не мали продовження в структурі інституту. Жорстка вертикаль управління освітою в СРСР передбачала формування ідеологічно однакових структурних одиниць, які повністю залежали від потреб сформованої системи. Саме такою одиницею – ідеологічно витриманою, позбавленою можливості продукувати власну концепцію розвитку, був історичний факультет. Будучи продуктом сталінської доби, факультет не мав жодних альтернатив щодо бодай демонстрації власної ідентичності. Він діяв в умовах тотального підпорядкування історії партійній ідеології, що накладало відбиток на здійснювану ним підготовку істориків.

Вивчаючи архівні матеріали і знаючи закінчення цієї історії, сучасний історик може відчутти дивну приреченість викладачів і студентів факультету, спільна справа яких загубилася у величчї відбудови, стала частиною тіні рукотворного пам'ятника вождя, кілька років по тому публічно скинутого його проектувальниками. І все ж, це була приреченість, яка мала свій індивідуальний сенс, безвідносний до нездійснених ідеалів епохи.

Список використаних джерел

1. *Алексієвцев М.* Історична освіта в Тернопільському державному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка // Наукові записки ТДПУ. Серія: Історія / За ред. проф. М. Алексієвця. Тернопіль. 2000. Вип. 10. С. 4–6; Алексієвцев М. Історичний факультет: шляхом утвердження і визнання // Наукові записки ТДПУ. Серія: Історія / За ред. проф. М. Алексієвця. Тернопіль. 2003. Вип. 2. С. 2–7. 2. *Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку.* Тернопільська обл. / ред. рада вид.: В. Кремень; редкол. тому: В. П. Кравець (гол.) [та ін.]. К.: Знання, 2011. 279 с. 3. *Хто вчиться в нашому інституті* // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 97. 20 арк. 4. *Розклад занять Кременецького Державного Учительського інституту з 20 травня 1940 р.* // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 1. 14 арк. 5. *Постанова № 682 Ради Народних Комісарів Української РСР 22 червня 1944 р.* // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 5. 75 арк. 6. *Наказ № 1406 Народного комісара освіти УРСР Тичини П. Г.* // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 5. 75 арк. 7. *Список завідувачів кафедрами на*

1.09.1947 р. // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 8. *Накази* по Кременецькому учительському інституту 1944–1945 рр. // Архів ТНПУ. 50 арк. 9. *Список* журналів та газет, виписаних бібліотекою КДУ // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 1. 14 арк. 10. *Отчет* Кременецкого Государственного Учительского Института за 1949–1950 учебный год // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 69. 79 арк. 11. *Выписка* з наказу № 192 по Кременецькому учительському інституті від 27. 08. 1945 р. // Архів ТНПУ. Спр. 335. 234 арк. 12. *Автобіографія* Сеферовського Всеволода Корниловича // Архів ТНПУ. Спр. 335. 234 арк. 13. *Звіт* за 1944/1945 навчальний рік // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 8. 44 арк. 14. *Характеристика* Сеферовського В. К. // Архів ТНПУ. Спр. 335. 234 арк. 15. *Книга* наказів. Кременецький державний педагогічний інститут. 1947 р. // Архів ТНПУ. 97 арк. 16. *Автобіографія* Зоца Олексія Антоновича // Архів ТНПУ. Спр. 309. 151 арк. 17. *Накази* 1.01.1949 – 2. 07. 1950 // Архів ТНПУ. 57 арк. 18. *Наказ* № 30 по Кременецькому державному педагогічному інституті від 12. 02. 1952 р. // Архів ТНПУ. Спр. 309. 151 арк. 19. *Накази* по Кременецькому учительському інституту на 1946 р. // Архів ТНПУ. 56 арк. 20. *Особистий* листок по обліку кадрів. Вергілес Онуфрій Антонович // Архів ТНПУ. Спр. 301. 169 арк. 21. *Особистий* листок по обліку кадрів. Лядова Надія Федорівна // Архів ТНПУ. Спр. 318. 160 арк. 22. *Особистий* листок по обліку кадрів. Москаленко Валентина Федорівна // Архів ТНПУ. Спр. 321. 258 арк. 23. *Протокол* № 5 засідання кафедри від 17.10.48 // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 33. 13 арк. 24. *Отчет* Кременецкого Государственного Учительского Института за 1948–1949 учебный год // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 50. 59 арк. 25. *Отчет* Кременецкого Государственного Учительского Института за 1949–1950 учебный год // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 69. 79 арк. 26. *Протокол* № 1 засідання кафедри історії від 24. VIII – 1947 р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 33. 13 арк. 27. *Накази* 1.1.1949–2.07.1950. // Архів ТНПУ. 57 арк. 28. *Робочий* план по курсу нової і новітньої історії для студентів // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 17. 28 арк. 29. *Протокол* № 8 засідання кафедри від 29.03.1948 // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 34. 41 арк. 30. *Звіт* за 1946/1947 навчальний рік // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 21. 14 арк. 31. *Звіт* завідувача історичним та мовно-літературним відділенням КДУІ за 1948–1949 н. р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 55. 120 арк. 32. *Герц* М. Джерело духовної скарбниці // Студентський вісник. 2000. № 4–5. 33. *Архів* ДЕК за 1950/51 н. р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 102. 18 арк. 34. *Звіт* про роботу кафедри історії Кременецького державного педагогічного університету за 2 півріччя 1945/1946 н.р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 17. 28 арк. 35. *Протокол* № 11 засідання кафедри 3. 04. 1947 // ДАТО. Ф. Р-21. Оп. 3. Спр. 34. 41 арк. 36. *Характеристика* на Н. Лядову // архів ТНПУ. Спр. 318. 160 арк. 37. *Характеристика* на В. Москаленко // архів ТНПУ. Спр. 321. 258 арк. 38. *Личный* листок по учету кадров. Михайлюк Алексей Григорьевич // Архів ТНПУ. Спр. 322. 216 арк. 39. *Выписка* из протокола № 5 заседания Ученого Совета Института истории Украинской АН СССР от 24 марта 1951 г. // Архів ТНПУ. Спр. 322. 216 арк. 40. *Выписка* из протокола № 5 от 6 марта 1954 г. // Архів ТНПУ. Спр. 322. 216 арк. 41. *Накази* 24.05.1951 – 11.05.1952 // Архів ТНПУ. 147 арк. 42. *Автобіографія* Михайлюка О. Г. // Архів ТНПУ. Спр. 322. 216 арк. 43. *Наказ* № 617-к від 27 серпня 1953 р. // Архів ТНПУ. Спр. 322. 216 арк. 44. *Выписка* з наказ № 149 по Кременецькому державному інституту від 9 вересня 1955 р. // Архів ТНПУ. Спр. 322. 216 арк. 45. *Цимбал* Л. Вища школа України в роки Великої Вітчизняної війни: 1943–1945. (До 60-річчя визволення України від німецьких окупантів): Монографія. Миколаїв: МДУ ім. В. Сухолинського, 2004. 168 с. 46. *Отчет* на начало 1945/46 учебного года вуза... // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 47. *Отчет* высшего учебного заведения на начало 1946/47 учебного года... // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 48. *Отчет* высшего учебного заведения на начало 1947/48 учебного года... // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 49. *Отчет* высшего учебного заведения на начало 1948/49 учебного года... // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 50. *Отчет* высшего учебного заведения на начало 1949/50 учебного года... // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 51. *Отчет* высшего учебного заведения на начало 1950/51 учебного года... // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 52. *Звіт* за I півріччя 1944–1945 н. р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 8. 44 арк. 53. *Сведения* о количестве студентов Кременецкого государственного педагогического института (стационарное и заочное обучение) по факультетам на 1.09.1950 г. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 54. *Звіт* за 1944/1945 навчальний рік // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 8. 44 арк. 55. *Результати* весняно-літньої сесії 1945/46 н. р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 16. 54 арк. 56. *Звіт* про проведення державних іспитів на мовно-літературному та історичному факультетах Кременецького Державного Учительського інституту // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 97. 20 арк. 57. *Результати* державних екзаменів 1946 р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 97. 20 арк. 58. *Накази* 2.01.1948 – 25.12.1948 // Архів ТНПУ. – 25 арк. 59. *Накази* 07.1950 – 05.1951 // Архів ТНПУ. 52 арк. 60. *Відомості* про випуск Кременецького учительського інституту у 1947 р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк.

61. *Відомості* про випуск Кременецького учительського інституту у 1948 р. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк. 62. *Сведения* об окончании Кременецкого учительского института в 1949 г. // ДАТО. Ф.: Р-21. Оп. 3. Спр. 9. 82 арк.

Владимир Мисько, Ярослав Секо

**ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КРЕМЕНЕЦКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УЧИТЕЛЬСКОМ ИНСТИТУТЕ (1940–1951 ГГ.)**

В статье на основе ранее неопубликованных материалов проанализирована деятельность исторического факультета Кременецкого учительского института в 1940-1951 гг. Особое внимание обращено на деятельность кафедры истории и ее личный состав. Раскрыта система подготовки историков в контексте послевоенного времени.

Ключевые слова: исторический факультет, Кременецкий государственный учительский институт, кафедра истории, У. Краглик, историческое образование.

Volodymyr Misko, Yaroslav Seko

**THE HISTORICAL EDUCATION IN KREMENETS STATE TEACHERS' INSTITUTE
(1940–1951)**

The article analyses the activity of the Historical Department of Kremenets Teachers' Institute in 1940-1951 on the basis of the previously unpublished materials. A special attention is paid to the History Chair's activity and its personnel. The paper reveals the training system of historians in the context of the postwar period.

Keywords: Historical Department, Kremenets State Teachers' Institute, History Chair, U. Kraglyk, historical education.